

ZPRÁVA O ZELENÉ KNIZE O ÚLOZE KNIHOVEN V MODERNÍM SVĚTĚ

*Výbor Evropského parlamentu pro kulturu, mládež, výchovu a média
Předkládá: Mirja Rynnänenová*

Na základě žádosti Konference předsedů výborů oznámil předseda parlamentu na zasedání 15. května 1998, že Výbor pro kulturu, mládež, výchovu a média byl pověřený vypracovat zprávu o Zelené knize a to o úloze knihoven v moderním světě. Výbor pro výzkum, technický rozvoj a energii byl požádaný o zpracování podmínek. Zpráva byla předložena dne 25. června 1998.

A NÁVRH USNESENÍ

Usnesení pojednávající o úloze knihoven v moderní společnosti Evropský parlament

- vzhledem ke svému usnesení z 30. března 1984 o vytvoření Evropské knihovny,¹
- vzhledem k usnesení Rady z 27. září 1985 o spolupráci mezi knihovnami v oblasti zpracování dat,²
- vzhledem k Manifestu UNESCO o veřejných knihovnách,
- vzhledem ke svému usnesení z 30. listopadu 1994 o doporučení Evropské radě: Evropa a globální informační společnost a vzhledem ke zprávě Komise Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru pro regiony: Cesta Evropy k informační společnosti: Akční plán,³
- vzhledem ke svému usnesení ze 16. února 1995 o konferenci G 7 o informační společnosti konané 25. a 26. února 1995,⁴
- vzhledem ke svému legislativnímu usnesení ze 16. března 1995 o návrhu pro Evropský parlament a Radu, aby rozhodli, že rok 1996 bude Evropským rokem celoživotního vzdělávání (COM(94)0264 – C4-0143/94 – 94/0199(COD)),⁵
- vzhledem k Bílé knize Komise o růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti – Výzvy a cesty do 21. století (COM(93)0700 – C3-0509/93),
- vzhledem ke zprávě o metodologii zavádění programů informační společnosti (COM(95)0224), kterou poskytla Komise Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru pro regiony,

¹OJ C 117, 30.4.1984

²OJ C 271, 23.10.1985

³OJ C 363, 19.12.1994

⁴OJ C 56, 6.3.1995

⁵OJ C 89, 10.4.1995

- vzhledem k Zelené knize Komise o autorském právu a s ním souvisejících právech v informační společnosti (COM(95)0382 – C4-0354/95),
 - vzhledem k návrhu Rady o přijetí dlouhodobého programu na podporu jazykové různorodosti Společenství v informační společnosti (COM(95)0486 – C4-0152/96),⁶
 - vzhledem k Bílé knize o vzdělávání a přípravě – Vyučování a studium – Směrem ke vzdělané společnosti (COM(95)0590 – C4-0597/95),
 - vzhledem k předběžné zprávě z ledna 1996 a závěrečné zprávě skupiny předních odborníků z dubna 1997 o budování evropské informační společnosti pro všechny
 - vzhledem k Zelené knize „Život a práce v informační společnosti: lidé na prvním místě“ (COM(96)0389závěr), přijatou 24. července 1996,
 - vzhledem k usnesení Rady ze 4. dubna 1995 o kultuře a multimediích,⁷
 - vzhledem ke zprávě Komise: Sebevzdělávání v informační společnosti – akční plán pro Evropskou vzdělávací iniciativu (1996–1998) (COM(96)0471 – C4-0528/96),
 - vzhledem k usnesení Rady z 25. července 1996 o elektronickém publikování a elektronických knihovnách (96/C 242/02),⁸
 - vzhledem k vlastnímu usnesení ze 13. března 1997 o informační společnosti, kultuře a vzdělávání,⁹
 - vzhledem k článku 126 a 128 Ustanovující smlouvy Evropského společenství
 - vzhledem k bodu 148 vlastního jednacího řádu
 - vzhledem ke zprávě Výboru pro kulturu, mládež, výchovu a média (A4-0248/98),
- A. vzhledem k tomu, že vlastnictví a kontrola informací podporuje ekonomickou, sociální a kulturní integraci a vzhledem k tomu, že je proto vhodné organizovat a zaručit občanům volný přístup k informacím,
- B. vzhledem k tomu, že kultura probouzí touhu po nových vědomostech a v této souvislosti má literatura zvláštní pozici jako prostředek jazykového obohacení
- C. vzhledem k tomu, že evropský model informační společnosti vyžaduje, aby se braly v úvahu nejen ekonomické a technické faktory, ale také demokratické, sociální a kulturní dimenze rozvoje informační společnosti a vzhledem k tomu, že tyto nástroje jsou nutné pro to, aby mohla být realizována kulturní dimenze, což bylo schváleno v Maastrichtskou smlouvou, zvláště pak, aby bylo docíleno aktivního občanství jak stanovuje Amsterodamská smlouva,
- D. vzhledem k tomu, že v návrhu Směrnice o autorských právech v informační společnosti je dána členským státům možnost poskytnout určité

⁶OJ C 364, 4.12.1996

⁷OJ C 247, 23.9.1995

⁸OJ C 242, 21.8.1996

⁹OJ C115, 11.6.1997

- výjimky z výhradního práva pořizovat kopie, které se týkají:
- specifické činnosti vykonávané různými organizacemi, přístupné veřejnosti, které nepřinášejí přímé či nepřímé ekonomické výhody; jakož i možnosti stanovit výjimky z výhradních práv pořizování kopií a zproštění děl veřejnosti, která se týkají:
 - použití výhradně pro účely názorného vyučování nebo vědeckého výzkumu v rozsahu, který odpovídá nekomerčním záměrům, jež mají být dosaženy;
 - použití ve prospěch zrakově a sluchově postižených osob pro aktivity nekomerční povahy; z hlediska toho, že je třeba chránit křehkou rovnováhu práv a zájmů, zatímco výjimky by měly být udělovány v souladu s mezinárodními závazky; z hlediska toho, že tyto výjimky nesmí být uplatňované způsobem, který poškozují legitimní zájmy držitele daného práva a nebo který je v rozporu s běžným využitím jeho práce,
- E. vzhledem k tomu, že kvůli změnám v komunikační technologii je rostoucí objem poznatků a materiálu sloužícího ke vzdělávání uchovávan v sítích a nebo v nějaké jiné digitální formě a musí k nim být zaručen přístup,
- F. vzhledem k tomu, že by knihovny měly působit jako most mezi tradičními informačními médii a novými médii a umožnit jim tak, aby se více doplňovaly než navzájem vylučovaly,
- G. vzhledem k tomu, že knihovny a informační služby mají nenahraditelnou a rostoucí roli v organizování přístupu k poznatkům v souvislosti s tím, že se počet komunikačních médií znásobuje,
- H. vzhledem k tomu, že v Evropě je kolem 240 000 pracovníků knihoven, kteří na téměř 100 000 místech poskytují informace a vyhovují nejrůznějším požadavkům na materiál sloužící ke vzdělávání a vzhledem k tomu, že služby poskytované knihovnami vytváří přibližně 0,4% HDP Evropské unie,
- I. vzhledem k tomu, že je možné spojit veřejné knihovny tak, aby vytvořily síť, která bude přístupná všem občanům, srovnatelná se školami, která zprostředkuje přenos vědomostí kultury – což se již uskutečnilo v některých členských státech, protože jedním z jejich základních funkcí je poskytování nepostradatelných základních poznatků pro aktivní občanství a jejich zpřístupnění pro všechny, bez ohledu na místo bydliště, dosažené vzdělání a nebo společenské postavení; vzhledem k tomu, že pomáhá vytvářet demokratickou, otevřenou a transparentní informační společnost,
- J. vzhledem k tomu, že vyškolení knihovníci mají jedinečné znalosti ve správě a zpracování informací, což umožňuje veřejnosti získat přístup k poznatkům a využívat je; vzhledem k tomu, že tato skutečnost nabývá stále na větším významu a souvisí s růstem významu informační techniky,
- K. vzhledem k tomu, že knihovny ve školách a ostatních vzdělávacích institucích poskytují podporu vzdělávání jako stále důležitějšímu prvku uvnitř svých vlastních společenství. Je třeba vzít v úvahu, že školy používají

- vyučovací metody založené na samostatném vyhledávání poznatků studenty; tyto metody jsou též charakteristické pro stále se rozšiřující oblast vzdělávání dospělých, takže knihovny poskytují také mimořádně důležité podpůrné služby při celoživotním vzdělávání,
- L. vzhledem k tomu, že národní knihovny mají speciální povinnost shromažďovat, uchovávat a katalogizovat publikovanou literaturu a často i jiné typy dokumentů ze své země, což je předpokladem pro zachování kulturního dědictví a jeho odevzdání následujícím generacím,
- M. vzhledem k tomu, že je nemožné uskutečňovat výzkum anebo studovat bez služeb poskytovaných odbornými knihovnami, kdy zlepšení kvality a kvantity těchto služeb podstatně zlepšuje úroveň výsledků,
- N. vzhledem k tomu, že stále více a více informací potřebují podnikatelské subjekty, jako prvek své ekonomické aktivity a vzhledem k tomu, že zvláště malé a střední podniky stále více využívají informační zdroje knihoven, které jsou financovány z veřejných prostředků; vzhledem k tomu, že výzkumná oddělení a informační služby velkých podniků též stále využívají služeb velkých vědeckých knihoven,
- O. vzhledem k tomu, co již bylo uvedeno výše, působí v Evropě řada knihoven, které jsou specializovány na různé skupiny uživatelů jako např. knihovny pro zrakově postižené, administrativní knihovny a depozitní knihovny; v některých zemích působí soukromé knihovny, které fungují na bázi organizací s právní formou nadace, mnohé z nich jsou historicky velmi významné,
- P. vzhledem k tomu, že z historických důvodů rozvoj knihoven v jednotlivých zemích přinesl různé výsledky, úkoly, které stojí před knihovnami a jež by měly přinést prospěch sociálnímu rozvoji, by měly být zváženy z hlediska evropské úrovně. Mélo by být vyvinuto úsilí na ochranu základního přístupu k poznatkům a kultuře prostřednictvím knihoven pro všechny evropské občany,
- Q. vzhledem k tomu, že knihovny hrají zvláštní roli v upevňování schopností dětí číst, v poskytování zvláštních služeb dětem a v udržování všeobecné gramotnosti; z těchto důvodů a také vzhledem k těmto povinnostem stojí knihovny před novými úkoly v době, kdy gramotnost populace jako celku musí být rozšířena tak, aby zahrnovala i mediální gramotnost (mediálnost, angl. mediacy),
- R. vzhledem k tomu, že knihovny mají speciální význam v tom, že udržují při životě vlastní jazyk populace, její literaturu a kulturu a vzhledem k tomu, že v této oblasti je mnoho příležitostí ke spolupráci s muzei, archivy a lidmi aktivními v kultuře jako např. spisovateli,
- S. vzhledem k tomu, že knihovny jsou také jedinečnými a duchovně obohacujícími okny do jiných kultur a způsobů života, protože zpřístupňují knihy, periodika, filmy a jiné videomateriály, hudební a elektronické dokumenty, které zprostředkovávají uživatelé neznámé prostředí,
- T. vzhledem k tomu, že nejlepší veřejné knihovny působí jako centrální společenské fórum pro svoji vlastní komunitu, kde je možné komplexně, v du-

- chu rozvoje společenství, spojit mnoho druhů místních občanských aktivit,
- U. vzhledem k tomu, že knihovny poskytují služby zvláště těm lidem, kteří jsou schopni a ochotni udělat něco navíc pro svůj osobní rozvoj a usilují o nový obsah svého života a kteří tímto pomáhají aktivně budovat novou občanskou Evropu; vzhledem k tomu, že tito lidé jsou pro společnost, ve které žijí a pracují velmi důležití,
 - V. vzhledem k tomu, že knihovny významně přispívají k zavádění různých druhů standard pro uchovávání, uspořádání, kompatibilitu a přenos informací, kdy objem a význam této práce vzrostl ve věku informačních sítí; vzhledem k tomu, že zde existuje velká potřeba spolupráce s jinými administrativními oblastmi,
 - W. vzhledem k tomu, že příchod licenčních elektronických publikací na informační trh představuje široký pracovní záběr nového druhu pro všechny typy knihoven a vzhledem k tomu, že licenční postup spolu s jeho důsledky a ochranou zájmů majitelů autorských práv musí být ujasněn jak na evropské úrovni, tak i na úrovni členských států,
 - X. vzhledem k tomu, že zlepšení kvality telematické infrastruktury je důležitou technickou podmínkou, jež umožní knihovnám účinně nabídnout svým uživatelům informace, které jsou k dispozici v sítích,
 - Y. vzhledem k tomu, že knihovny musí také vyřešit speciální problém týkající se konzervace materiálu, jako je např. potřeba používání permanentního papíru a potřeba dlouhodobého uchování dokumentů zaznamenaných na různých typech formátů a v rozličných obdobích a zabezpečit jejich využitelnost,
 - Z. vzhledem k tomu, že jsou potřebné společné metody na hodnocení evropských knihoven a na shromažďování statistických dat o nich a vzhledem k tomu, že rozvoj těchto metod je zatím neúplný,
 - AA. vzhledem k tomu, že knihovny tvoří nejdůležitější, resp. životně důležitou skupinu zákazníků pro různé okruhy výrobců, jako jsou např. producenti integrovaných knihovních systémů a někteří vydavatelé a vzhledem k tomu, že rozšiřování služeb poskytovaných knihovnami a zlepšování jejich úrovně se pozitivně odráží i v tomto odvětví hospodářství,
 - BB. vzhledem k tomu, že program Telematika pro knihovny, který byl zahájen v r. 1990 a financoval téměř 100 různých typů projektů, inicioval mnoho významných a na dalších úrovních probíhajících kooperačních procesů mezi knihovnami členských států a vzhledem k tomu, že pokračování tohoto procesu musí být zabezpečené i v 5. Programu výzkumu a technického rozvoje, ačkoliv tento program nezahrnuje samostatný knihovnický program,
 - CC. vzhledem k tomu, že celoevropské vzájemné propojení knihoven, které vyhlásil Parlament říká mezi jiným ve své rezoluci z 30. března 1984 o vytvoření Evropské knihovny¹⁰ a ve své rezoluci ze 13. března 1997

¹⁰OJ C 117, 30.4.1984

o Informační společnosti, kultuře a vzdělávání¹¹ se zatím uskutečňuje jen prostřednictvím operativních kontaktů, např. formou kooperativních projektů v rámci programu Telematika pro knihovny, formou spolupráce mezi národními a parlamentními knihovnami a formou spolupráce mezi evropskými knihovnickými organizacemi, zatím co technické vybavení sítí zůstává na základní úrovni,

DD. vzhledem k tomu, že realizace dalšího cíle – transformace kulturního dědictví do digitální podoby – stanoveného v téže zprávě, již v některých zemích, pokud jde o knihovny, začala, ale valnou většinu prací je třeba ještě vykonat,

EE. vzhledem k tomu, že pro to, aby knihovny mohly plnit úkoly, které na ně moderní společnost klade, jsou stále nedostatečně vybaveny zdroji; a vzhledem k tomu, že nedostatek adekvátních zdrojů vede k neefektivnímu využití kulturního, vzdělávacího a výzkumného kapitálu, který je v nich soustředěn,

1. se domnívá, že by měla být knihovnám věnována patřičná pozornost ve strategiích Evropské unie pro informační společnost, v jejich plánech a programech pro kulturní, obsahovou, vzdělávací a informační politiku a v rozpočtových rozhodnutích, které s nimi souvisí, jako jednomu z nejdůležitějších systémů, který umožňuje přístup k poznatkům a kultuře;
2. doporučuje, aby členské státy podobným způsobem zahrnuly knihovny do odpovídajících strategií, plánů, programů a rozpočtů;
3. doporučuje, aby členské státy přijaly vhodná opatření, která umožní knihovnám hrát aktivní roli v poskytování přístupu k informacím a ve zprostředkování poznatků;
4. doporučuje, aby členské státy umožnily knihovnám získávat díla z malých nebo dražších edicí, což přispívá ke kulturní a jazykové diversitě a tato díla se stanou tak přístupnými prostřednictvím knihoven širší veřejnosti;
5. vyzývá Komisi, aby urychlila práci na Zelené knize o úloze knihoven v informační společnosti, která je ve stadiu příprav a která podstatně ovlivnila i zpracování zde uváděných návrhů a úvah; jako důkladně připravený dokument tato kniha poskytne zdravou bázi pro diskusi o tom, jak na mnoha úrovních mohou knihovny zvládnout úkoly kladené na ně informační společností a jejími občany;
6. vyzývá komisi, aby při řešení otázek o autorských právech jednoznačně brala v úvahu knihovny a jejich úlohu jako informačního zdroje pro veřejnost. Směrnice o autorských právech by měla zabezpečit existující rovnováhu mezi různými stranami a měla by harmonizovat práva uživatelů, zatímco výjimky by se měly aplikovat v souladu s mezinárodními závazky. Parlament se dále domnívá, že takové výjimky nesmí být aplikovány způsobem, který poškozují legitimní zájmy držitelů autorských práv, anebo běžné využití jejich práce;
7. vyzývá Komisi, aby pokračovala v podpoře vytváření sítí evropských

¹¹OJ C 115, 14.4.1997

- knihoven v rámci 5. Programu výzkumu a technického rozvoje, aby se jim tak umožnilo pokračovat ve zlepšování vzájemného podílení se o profesionální know-how prostřednictvím společných projektů a technického spojení;
8. vyzývá komisi, aby pokračovala v poskytování podpory v rámci 5. Programu výzkumu a technického rozvoje při koncipování společných standardů pro zpracování, uchování a přenos informací a při zabezpečení jejich kompatibility a vyzývá další orgány Komise zodpovědné za tyto standardy, aby při své práci braly v úvahu potřeby a odborné znalosti a zkušenosti knihoven;
 9. vyzývá Komisi, aby podporovala celoevropskou spolupráci při řešení problémů souvisejících s dlouhodobým uchováváním a využitím dokumentů tak, že ustanoví středisko referenčního typu (pro sbírání, třídění a distribuci informací), které by poskytovalo informace, propagovalo a podporovalo výměnu zkušeností a spolupráci mezi zainteresovanými stranami v soukromém a veřejném sektoru (vydavatelé, výrobci papíru, dodavatelé konzervačních technik, knihovny a archivy);
 10. doporučuje, aby členské státy poskytly finanční prostředky ze svých vlastních zdrojů na programy digitalizace a ochrany kulturního dědictví pro další generace ve formě, která ho zpřístupní co největšímu počtu lidí a která díky společným standardům umožní jeho využití i v zahraničí;
 11. vyzývá Komisi a členské státy, aby iniciovaly tvorbu studií principů fungování licenčních systémů pro použití elektronických dokumentů, nákladů na tyto systémy a jejich dopad na knihovny, zvláště pak tvorbu studií o tom, jak malé a finančně slabé knihovny mohou svým uživatelům umožnit přístup k elektronickým dokumentům;
 12. vyzývá Komisi, aby věnovala větší část svých kulturních programů a větší část svého rozpočtu na kulturní práci knihoven a aby tak činila jednoznačněji, než dosud;
 13. vyzývá Komisi a členské státy, aby jednaly o systémech, jejichž prostřednictvím by bylo možné, v souladu s principy zákona o povinném výtisku, zabezpečit shromažďování, ochranu a katalogizaci materiálů produkovaných v mnohonárodním a mezinárodním měřítku jak v jednotlivých zemích, tak i v Evropě, bez ohledu na formu těchto materiálů;
 14. doporučuje, aby členské státy poskytly všem typům knihoven moderní vybavení, obzvláště napojení na Internet a adekvátním financováním umožnily knihovnám pokračovat ve zvládnání úkolů, které stojí před obcany v informační společnosti a aby také vzaly v úvahu náklady plynoucí z licenčních plateb za elektronické dokumenty, které začínají stále více převládat;
 15. doporučuje, aby členské státy poskytly základní veřejno-knihovní služby jako např. půjčování vlastních dokumentů knihoven a povolení k bezplatnému použití referenčních prací, jak je doporučeno v Manifestu UNESCO o veřejných knihovnách, protože knihovny jsou povahou svých služeb organizacemi, které poskytují služby široké veřejnosti a kde je zdůrazněna

- důležitost rovnoprávného přístupu k informacím a kultuře;
16. doporučuje členským státům, aby veřejnosti a ostatním uživatelům zpřístupnily prostřednictvím knihoven důležité materiály vytvořené za pomoci daňových výnosů, počínaje legislativními dokumenty po rozhodnutí místní samosprávy, od statistik po národní bibliografie, bez ohledu na formu, v níž byl materiál vyroben. Je obzvláště žádoucí zjistit, jaké výhody by přineslo vyhodnocování on line verze těchto materiálů;
 17. doporučuje se, aby členské státy lépe přizpůsobily svoje systémy odborné přípravy a dalšího vzdělávání personálu knihoven vývoji informační společnosti; konkrétně personál knihovny musí mít nutné technické dovednosti, aby dokázal přefiltrovat ze stále rostoucího množství informační materiál, který je uživateli žádaný a jejichž požadavky stále rostou;
 18. vyzývá komisi, aby studovala možnosti založení střediska Evropské unie pro knihovny, jehož posláním by byla koordinace záležitostí knihoven, provádění výzkumu a organizování školicích kurzů pro personál knihoven;
 19. vyzývá Komisi a členské státy, aby zvážily zda by evropská informační střediska nemohla být založena v knihovnách členských států vzhledem k tomu, že zkušenost s poskytováním informací o Evropě v knihovnách je dobrá;
 20. vyzývá Komisi, aby zjistila, jak by se daly hodnotit knihovní služby v celém společenství a jakým způsobem by bylo možno sestavit statistické parametry o těchto službách, aby bylo možné porovnat to, co nabízejí;
 21. doporučuje členským státům, aby členové Evropského parlamentu měli právo přístupu ke službám knihovny národního parlamentu ve svém vlastním státě a to tam, kde toto právo v současnosti neexistuje;
 22. pověřuje svého předsedu, aby postoupil toto usnesení Komisi a Radě.

B **DŮVODOVÁ ZPRÁVA**

I. Proč zpráva z vlastní iniciativy?

Role knihoven byla v Evropské unii od usnesení parlamentu z r. 1984 o vytvoření Evropské knihovny již načrtnutá z různých hledisek. V roce 1990 byl zahájený program Telematika pro knihovny, který má stále velký význam pro rozvoj spolupráce mezi knihovnami v Evropě. O otázkách týkajících se knihoven se diskutuje v různých typech všeobecných dokumentů týkajících se kultury, vzdělávání a výzkumu, zvl. v Morganově zprávě o informační společnosti, kultuře a vzdělávání. Na tomto základě začala Komise pracovat na Zelené knize o úloze knihoven v informační společnosti.

Cílem této, z vlastní iniciativy vzniklé zprávy, je podpořit diskusi o úloze knihoven v informační společnosti v r. 1998. Je to v době, kdy jsou připravovaná důležitá rozhodnutí, která budou mít rozhodující dopad na budoucnost knihoven. nejdůležitějším z nich je Směrnice o autorských právech. Také v rozpočtových pravidlech týkajících se 5. Programu výzkumu a technologického rozvoje budou muset být učiněna rozhodnutí. Zelená kniha o úloze

knihoven v moderní společnosti, kterou Komise připravuje, bude poskytovat významně větší množství podrobných informací, než tato zpráva. Tyto informace budou moci být pak použity pro další diskusi a povedou k novému kolu debat a rozhodování.

II. Zkušenosti EU s projekty o knihovnách

Program Telematika pro knihovny koordinovaný DG XIII/4 podpořil od r. 1990 87 hlavních projektů a 6 diskusních platform. A těchto projektech se podílelo okolo 350 účastníků – z toho asi polovina knihoven. Stojí za zmínku, že mezi projekty došlo k většímu vzájemnému působení, než bývá obvyklé.

Projekty se velmi lišily jak svým profilem, tak svými důsledky a projevují se mnoha způsoby v evropských knihovnách. Byly vypracovány standardy (UNIMARC, EDIFACT) dále freeware nástroje, např. ve spojení se standardou 239.5 (EURPAGATE, SOCKER) a technické know-how se přenášelo z jedné oblasti do druhé (FACIT, MOBILE, DEDICATE, LISTED). Byly shromažďovány informace o využitelnosti odborných aplikací (SPIN-TEL). Praktická spolupráce mezi knihovnami (CoBRA, BIBLINK, NEDLIB) je stále důležitou prioritou. V roce 1995 bylo zahájeno vydávání publikační řady pod názvem „Knihovny v informační společnosti“ a do jara 1998 již vyšlo 14 publikací. Důležitou roli sehrály různé platformy; je možné zmínit zejména ECUP (Evropská platforma pro uživatele autorských práv).

Hodnota programu Telematika pro knihovny se nejvýrazněji projevila ve vývoji standard, vytváření prototypů a podpoře užívání technických řešení. Tento program významně přispěl k rozšíření spolupráce mezi knihovnami v evropských zemích a nepřímo také mezi knihovnickými organizacemi. Rozšířila se také spolupráce mezi knihovnami a jejich komerčními partnery. Kombinace všech těchto faktorů jasněji vyprofilovala knihovny jak na evropské úrovni, tak i v členských státech.

III. Význam poznatků a přístup k nim

V informační společnosti jsou poznatky klíčovým zdrojem a informace nejdůležitějším základním materiálem. Proto se nyní více pozornosti než dříve věnuje poznatkům, jejich přenosu a využitelnosti, přístupu k nim a institucím, které se touto problematikou zabývají. Jejich úloha ale musí být revidována. Na úrovni Evropského společenství musí být z různých hledisek věnována zvláštní pozornost médiím, ale také vzdělávání a výzkumu. Jestliže se o tématu knihoven začalo diskutovat ve Společenství, důraz se kládí na efektivnější využití kulturního, vzdělávacího a výzkumného kapitálu, který je v nich uložen.

Jedinečnou funkcí knihoven je získávání, zpracování a nabídka k využití a uchování veřejně dostupného materiálu, bez ohledu na jeho formu (tisk, kazeta, CD-ROM, síťová forma) takovým způsobem, aby v případě potřeby mohl být nalezen a použit. Žádná jiná instituce nevykonává takovouto dlouhodobou systematickou práci.

Knihovny jsou místem, kde se setkává mnoho procesů a jevů, které mají

vztah k informační společnosti, ačkoliv jsou dodnes podceňovány. Vliv knihoven je podstatně větší, než by se dalo předpokládat na základě jejich finančního zabezpečení. V informační společnosti budou knihovny mnohem více ve středu dění, než je tomu ve společnosti industriální; tohoto postavení dosáhnou také díky podobě virtuální knihovny.

V moderní společnosti je knihovna obzvlášť důležitá jako prostředník, který zabezpečuje přístup všem občanům k poznatkům a kultuře na základě jejich vlastního přání. Je mimořádně důležité zabezpečit přístup k materiálům knihoven; to sehrává i roli v uplatňování občanského principu, např. poskytování periodik, která přinášejí čtenářům aktuální údaje o legislativě, ostatních administrativních rozhodnutích a událostech. Bez takovýchto služeb by společnost nemohla být demokratická, otevřená a transparentní, protože se nedá předpokládat, že si všichni občané budou moci obstarat materiál v širokém rozsahu. Investování do knihoven znamená investování do demokracie a rovnoprávnosti.

Zvláštní skupinou z hlediska přístupu k poznatkům jsou imigranti. Vzhledem k tomu, že se pracovní síly pohybují mezi zeměmi, knihovny musí mít materiál – zvl. noviny – v jazyce imigrantů. Imigranti musí být schopni sledovat události ve své vlasti ve svém rodném jazyce. Knihovny také nesou jistý díl zodpovědnosti za formování kulturní identity dětí imigrantů.

I když je stále běžnější získávat poznatky prostřednictvím sítě, role knihoven umožňujících přístup k poznatkům se mění, ale nezmenšuje. Někteří lidé získávají informace přímo ze sítě, takže podíl celkového objemu informací poskytovaných informačními službami knihoven a dalšími zdroji informací v knihovnách pravděpodobně klesne. To ale činí práci knihoven jako organizátorů přístupu k poznatkům včetně poznatků dostupných na síti o to důležitější. Při získávání informací z dosud neznámých oblastí je profesionální pomoc stále potřebná. Také se odhaduje, protože dochází ke zvyšování intenzity využívání poznatků a dochází tak k vytváření takového množství nových kontaktů, že úroveň jejich využívání bude zachována nebo dokonce vzroste.

Pro budoucnost knihoven v informační společnosti to neznamená, že se objem tradiční knihovnické práce bude zmenšovat. Nadále budou poskytovat služby při zachování a ochraně kulturního dědictví a jeho odevzdání budoucím generacím. Některé knihovny se v současné době specializují následujícím způsobem: národní knihovny prostřednictvím svých vlastních vstupů a historické knihovny jako např. knihovna v Combre nebo Strahovská klášterní knihovna v Praze svým vlastním způsobem. Existuje tu dostatečný prostor pro spolupráci s muzei a archivy. Je možné také využít novou technologii při vykonávání již existujících funkcí.

V budoucnosti, tak jako v minulosti, budou knihovny sloužit tím, že budou poskytovat informační služby, působit v kulturní oblasti a velmi úzce souviset s různými typy studia. Knihovny do určité míry narážejí na těžkosti při naplňování mnoha různých požadavků, poněvadž je těžké je vnímat jako jeden celek v rámci různých zřizovatelských organizací. Avšak rozvoj infor-

mační společnosti velmi zřetelně zvyšuje jejich všeobecný profil jako důležité části informační superdálnice, po níž putují poznatky a kultura.

Poněvadž knihovny sehrávají tak mimořádně důležitou vícenásobnou roli v informační společnosti, musí se zlepšit jejich zdroje. Se zdroji, které mají v současnosti k dispozici, nemohou dělat všechno, co se od nich stále více očekává. Financování knihoven by mělo být kompletně revidované v celé Evropě ve světle informační společnosti. To platí pro všechny typy knihoven. Poznatky o členských státech je třeba doplňovat a rozšiřovat. Např. podle posledního výzkumu finanční propast mezi veřejnými knihovnami roste: ty, které trpěly nedostatkem finančních prostředků pokulhávají za těmi, které mají dobré zdroje (Thorhaug J., Larsen G., Thun H-P & Albrechtsen H.: *Veřejné knihovny a informační společnost*. Ed. M. Segbert. Vydala Evropská komise, DG XIII/E.4, 1997.EUR 17648 EN).

IV. Pochopení informací je individuální proces

Narůstající objem informací, které jsou k dispozici, nejsou k užítku, pokud nejsou přeměněny v poznatky a pokud nevytvoří nové vědomosti, produkty a kulturu. Mnoho nových výrobních odvětví, zvláště příznivě se rozvíjejících, je silně závislých na schopnosti lidské mysli vytvářet něco nového. Tento proces, který je ústředním procesem informační společnosti, probíhá individuálně. Nelze si ho vynutit, ale je možné ho podpořit tím, že mu bude poskytnut materiál a příležitosti. Knihovny, vedle ostatních kulturních institucí, škol a médií, vytvářejí část řetězce, který živí lidskou mysl a udržuje ji v pohybu.

Dalším významným faktorem pro intelektuální aktivitu je kultura. V jistém rozsahu je pocíťován její vliv více nepřímou, než vliv poznatků, ale je nemožné si představit, jak by mohla být plně aktivována tvořivá síla lidí bez působení kultury, která dodává našemu myšlení hlubší rozměr.

Lze předpovědět, že v budoucnu budou všichni občané evropské informační společnosti v některém stadiu svého života potřebovat knihovny, ať už je to během školní docházky, jako studenti, při společenských aktivitách, při využívání volného času nebo v práci. Důvod je zcela jednoduchý: využití poznatků je stále intenzivnější. Navíc kromě obecného šíření poznatků, např. prostřednictvím médií a formou informací poskytovaných různými institucemi jako takovými, je nutná existence služby, jejímž prostřednictvím člověk může získat přesné odpovědi na své otázky. Z hlediska veřejnosti je prvním a posledním úkolem knihovny odpovědět na individuální dotazy jednotlivce s použitím všech svých materiálů a profesionálních dovedností. Na druhé straně jsou také knihovny místem mnoha neočekávaných zjištění, kdy člověk v jejich sbírkách narazí na materiál, který neznal a hledá.

V. Mnoho typů médií a gramotnost

Tradiční představa o knihovně je taková, že je to místo, kde jsou uchovávány knihy, ale v moderní společnosti tato představa již dlouho není přesná. V mnoha vědeckých knihovnách tvoří knihy již jen okrajovou část sbírek uchovávaných po desetiletí, protože se poznatky obnovují velikou rychlostí.

V nedávné době nejpokrokovější knihovny založily své vlastní virtuální knihovny, přičemž čerpaly z nejrůznějších druhů síťových materiálů. V národních knihovnách je stará literatura manuskripty, obrazy, mapy a ostatní materiál převáděn do digitální podoby.

Knihovny mohou – a měly by mít ve svých – všechny druhy medií vhodných pro využití v knihovnách. Zážitek získaný poslechem hudby je stejně hodnotný jako zážitek z četby a poznatky získané z videa jsou stejně dobré jako poznatky získané v písemné podobě. Různý způsob ukládání dokumentů je nutný vzhledem k obsahu ukládaného materiálu: telefonní seznamy podléhají změnám, proto je dobré je ukládat v elektronické podobě. Nejdůležitějším kritériem pro přístup k dokumentům v knihovnách je kvalita materiálu. Knihovny primárně poskytují obsah a nekladou ani tak důraz na druh uložení.

Zkušenost z knihoven je taková, že nová média nenahrazují stará. Naopak, různá média se navzájem v rámci knihovny doplňují.

Navzdory výše zmíněnému, ve veřejných a školních knihovnách je kladen důraz na gramotnost a literaturu. Plnohodnotné občanství a podíl na ostatních aktivitách v moderní společnosti vyžaduje gramotnost a dobré zvládnutí jazyka. Knihovny dětem nadále slouží jako prostředník k upevňování jejich gramotnosti, stejně tak jako jsou výzvou pro dospělé, aby si zlepšovali gramotnost svoji. Síťové informace nutí lidi, aby si četli novým způsobem, při čemž primárním zájmem je tu kritický přístup k mediím. Mediální ekvivalent gramotnosti je někdy nazýván mediálnost – angl. *mediacy*. Podobně jako provozovatelé veřejných Internetových stanic, mohou knihovny významně zlepšit schopnosti občanů pro práci v sítích; velmi povzbuzující jsou zkušenosti s výukou práce v sítích organizovanou knihovnami v různých zemích.

VI. Autorská práva a knihovny

Elektronické dokumenty budou největší a mnohostrannou výzvou, která stojí před knihovnami v blízké budoucnosti. Je s nimi spojena i největší hrozba. Návrh Komise „*Směrnice o autorských právech a souvisejících právech*“ (COM(97)0628 final – 97/0359(COD) publikovaná 10. prosince 1997, bude mít velký dopad na práci knihoven a jejich schopnost plnit své povinnosti jako služby. Z hlediska veřejnosti je zde nebezpečí, že tento návrh může ohrozit přístup k poznatkům uloženým v elektronické podobě prostřednictvím knihoven a archivů.

Tento návrh je kritizován zejména proto, že porušuje rovnováhu pokud jde o autorská práva. Práva držitele autorských práv rostou na úkor uživatelů.

Knihovny se domnívají, že občané by měli i nadále mít právo číst na obrazovce a listovat v elektronických knihovnách a archívech stejně svobodně, jako nyní mohou číst knihy. V tomto ohledu však návrh Směrnice činí knihovnické a archivní služby závislé na jakékoli licenci, kterou může udělovat držitel práva. Přitom však ještě platí, že právo na vědomosti nesmí být předmětem licence.

Podle zmíněného návrhu by členské státy měly mít právo, pokud to bude

jejich přáním, udělit určité výjimky v právu držitelům autorských práv rozhodovat o využití jejich díla. Jinými slovy: práva uživatelů nemusí být harmonizována s právy autorskými. Výjimky jsou velmi úzce definované; mezi nimi za pozornost stojí jedině návrh na omezené použití materiálů pro vzdělávací účely („využití ve třídě“) a výzkum, ale nikoli už pro studijní účely. Kromě jiného, stojí tento návrh v protikladu s principy celoživotního vzdělávání, které nemohou být ve velkém rozsahu praktikovány, pokud studenti z vlastní iniciativy nemohou aktivně využívat poznatků. Knihovny usilují o rozšíření této výjimky tak, aby zahrnovala možnost použití materiálů i pro účely studia, vyučování a výzkumu.

Vedení knihoven bezvýhradně podporuje takové řešení problému autorských práv v síti, aby byly chráněny všechny zainteresované strany. Toto řešení ale musí být ale zváženo i z hlediska volného přístupu k poznatkům a kultuře. To je zásadní předpoklad pro další úspěchy v intelektuální práci. Vytváření bariér v používání digitálních informací a kulturních produktů a přísné vymezení jejich používání v knihovnách by snížilo intelektuální produktivitu v Evropě.

Stojí za zmínku, že v diskusi o návrhu Směrnice byly knihovny ve skutečnosti jedinými zástupci uživatelů.

Směrnice by měla ochránit existující rovnováhu mezi vlastníky práv a uživateli a jasně formulovat výjimky z výhradních autorských práv, aby zajistila práva jednotlivých uživatelů a knihoven. To by bylo ku prospěchu celé Evropy.

VII. Licence na používání elektronických dokumentů

Knihovny musí mnohem více využívat elektronické dokumenty, než jak tomu bylo v minulosti, aby mohly uživatelům zprostředkovat vše, co potřebují. V budoucnosti budou tedy muset jednat s výrobcí o licencích na tyto dokumenty. K tomu dojde bez ohledu na rozhodnutí, která byla dosažena v souvislosti se Směrnicí o autorských právech. Licenční poplatky budou tedy vytvářet nové náklady. To je dobrý příklad toho, jak po té, co se knihovny stanou jedním z center informační společnosti, budou potřebovat své vlastní zdroje.

Licence jsou pro knihovny novou záležitostí; jedná se smlouvu právního charakteru. Některé národní knihovny a jiné velké knihovny navzájem spolupracují při získávání širokých společných licencí. Této zkušenosti by se mělo využít. Omezené zkušenosti malých knihoven však naznačují, že licence na jednotlivé produkty, jako např. CD-ROMy s jejich různými termíny a podmínkami sebou přinášejí pro knihovny velmi mnoho práce doposud neznámého druhu. Je třeba prodiskutovat, co je z hlediska knihoven přijatelné, jaké možnosti existují pro společné licence a kolik to všechno v budoucnosti bude stát.

VIII. Ostatní výzvy, které představují dokumenty na Internetu

Také materiál na Internetu představuje jiné druhy výzev knihovnám.

První a nejdůležitější mezi nimi je poskytování volného přístupu, i když dosud jen málo lidem se podařilo získat přístup k Internetu prostřednictvím svých vlastních zdrojů. Zkušenosti ze zemí, kde internetové stanice byly zřízeny v knihovnách jsou většinou pozitivní. Zdá se, že je výhodné, aby poradenská služba v této oblasti byla zřízena v knihovně, protože tam lze využívat i jiné informační zdroje a kulturní materiál. Čím déle existuje možnost využívání Internetu, s tím větší výhodou jej využívají atypické skupiny uživatelů jako např. ženy a starší občané. Tak se ukazuje, že knihovny jsou vhodným místem, kde si lze zlepšovat dovednosti při práci v síti.

Existuje mnoho podnětů k zamyšlení – a mnoho témat k řešení – počínaje různou úrovní a různým obsahem internetových dokumentů a konče skutečností, že všechny tyto dokumenty jsou dostupné každému uživateli v jednom balíku a rovnocenně. Jednou z výhod z pohledu knihoven je, že malé i velké, bohaté i chudé knihovny mohou prostřednictvím Internetu získat přístup k přesně stejnému materiálu, což zrovnoprávňuje i knihovny chudé na zdroje. Tato situace může dokonce zachovat část materiálu v současné době volně dostupného z Internetu, jestliže jednou dojde k jeho komercializaci. Základní informace pro občany jako např. informace z oblasti legislativy a materiály z EU by měly být na Internetu k dispozici vždy bezplatně, protože obsahují mnoho informačního materiálu souvisejícího např. s turistickým ruchem.

Materiály, které představují problém jak pro knihovny, tak i kdekoli jinde, jsou např. pornografie, škodlivé informace např. o tom, jak vyrobit bombu nebo materiály úmyslně dezinformující. Všeobecně jsme si zvykli na to, že v knihovnách lze získat jen vybraný materiál, zatímco na Internetu je nemožné určité typy vyloučit. Filtrovací programy, které byly až dosud vyvinuty, nejsou moc přesvědčivé, protože mechanicky odfiltrují i ten materiál, který by měly nechat projít. Jako příklad může sloužit program, který zamezuje přístup na stránky, které obsahují slovo „prso“ s tím výsledkem, že je potom nemožné získat přístup k lékařským webovským stránkám, které obsahují informace o rakovině prsu.

Zkušenosti knihoven s využitím internetových stránek obsahujících nežádoucí materiál odráží kulturu různých zemí. V severských zemích jsou pozitivní aspekty přístupu k internetovým dokumentům tak vysoko hodnocené, že i když vyšla na světlo řada přestupků, neexistuje tu žádné názorové klima ve prospěch zavedení kontroly. V určitých jiných zemích byl zpochybněn přístup na Internet v knihovnách kvůli podobným incidentům, anebo se v nich alespoň volá po zavedení filtračních programů. Knihovny by měly mít dvě základní povinnosti ve vztahu k internetovému materiálu tak, jak je tomu i v jiných souvislostech: měly by ho uchovávat pro budoucí generace a měly by ho uspořádávat takovým způsobem, aby člověk mohl najít to, co chce. V plnění obou těchto úkolů brání knihovnám fakt, že se internetový materiál neustále mění. Je také těžké stanovit, kdo je zodpovědný za jeho dlouhodobé uchování, protože část materiálu na Internetu je produkována nadnárodně nebo ve spolupráci – např. publikace EU. V zákonech o povinném výtisku v různých evropských zemích bylo již přijato stanovisko, jak by se měl uchovávat

určitý průřez internetových materiálů typu běžně produkovaného v daných zemích, ale situace je stále v pohybu.

V současné době chaotická povaha internetových materiálů ukazuje, jakou cennou práci vykonávají knihovny katalogizací, klasifikací a indexací knih a jiných dokumentů s výhledem na pozdější vyhledávání. Podobně se knihovny v současné době snaží uspořádat internetový materiál použitím tradičních knihovnických metod, tj. pomocí vyhledávání jeho obsahu na Internetu. Do konce nejlepší vyhledávače, které existují (AltaVista, Lycos atd.) primárně vyhledávají kombinaci slov. Navíc existuje prokazatelná potřeba selektivních a stálých rešeršních služeb, které umožní přístup k materiálu na bázi profesionálních knihovnických definicí odpovídajícího síťového materiálu.

IX. Fyzická ochrana knihovních fondů vyžaduje technologii

Rozsáhlé knihovní fondy vyžadují velké úsilí z hlediska fyzické i technické ochrany. To obzvláště platí pro národní a ostatní knihovny, jejichž povinností je ochrana materiálu. Velkým problémem je kyselý papír, protože při jeho oxidaci dochází k poničení na něm psaného textu. Ne všechny materiály, které jsou v současné době tištěny splňují požadavky na dlouhodobé uchování. Doposud jsme neměli žádné spolehlivé informace o tom, jak dlouho je možné uchovat dokumenty při použití moderní technologie. Knihovny a výrobci materiálu, kteří s nimi často spolupracují, budou muset vynaložit velké investice, aby jej uchránili v použitelném stavu. Mezi jinými výdaji představují největší položku výdaje, které umožňují převádět velké množství dokumentů z jednoho formátu do druhého, což znamená převod do nějakého jiného paměťového media. Příkladem různého typu je např. převod novin na mikrofilm a digitalizace celých knihovních sbírek.

Ochrana materiálu je v první řadě národní zodpovědností. Avšak je tu též potřeba podporovat vzdělávání, šíření profesionálních schopností a obecného povědomí o problematice uchování kulturního dědictví na evropské úrovni.

X. Síť knihoven zůstává nadále potencionálním zdrojem

Působnost knihoven je nejučinnější, jsou-li knihovny zapojeny v síti. Fungující síť zabezpečuje, aby uživatelé mohli získávat to, co potřebují z kterékoliv jiné knihovny, pokud to nelze získat v jejich místní knihovně. Síť funguje mimo hranice vědeckých a veřejných knihoven a funguje mezinárodně. Meziknihovní výpůjční služby jsou z velké části založeny na předcházející spolupráci, na základě níž byla přijata společná pravidla a standardy a také opatření, díky nimž si knihovny vzájemně poskytují adekvátní informace o svých vlastních sbírkách. Internet otevřel nové možnosti, zvl. co se týče přístupu k bibliografickým informacím a informacím o lokaci.

Pro knihovny samotné jde význam síťového propojení nad rámec MVS. Knihovny tak mohou rozšiřovat svou odbornost a zlepšovat tím svou práci. Pokud se používá Internet, je dokonce možné kdekoliv požádat kolegy o pomoc při řešení jednotlivých složitých otázek týkajících se informačních služeb a již existují příklady, že se tak děje. Nárůst kooperace mezi zeměmi v po-

sledních letech podtrhl důležitost této dimenze.

Jako problém je pocíťováno, že mnoho vědeckých knihoven v Evropě je přístupných jen pro konkrétní organizaci, které patří. Takže jejich fondy i odborná práce přinášejí jen omezený zisk. Ve věku Internetu by se základní otázkou diskuse měla stát otázka využití materiálu z těchto knihoven.

Síťové propojení má však v Evropě před sebou ještě dlouhou cestu. Je možné ho považovat za jednu z největších oblastí nevyužitého potenciálu na poli působnosti knihoven. Až dosud bylo dosaženo relativně malého pokroku při využití Internetu pro přístup do generálních katalogů.

XI. Knihovny a ekonomika

Knihovny tvoří 0,4% HDP Evropského společenství a zaměstnávají okolo 240 000 lidí. V informační společnosti by měl objem jejich ekonomického zabezpečení nepochybně vzrůst – v tom ohledu se neliší od jiných sektorů, které se zabývají informacemi. Tak jako se informace stávají stále významnějším faktorem výroby, začíná být zřejmé, že jejich šíření je pro společnost výhodné a že se vyplatí do nich investovat veřejné finanční prostředky. Knihovny poskytují veřejnosti mimořádně důležité služby. V polovině 80. let vyšlo najevo, že se v EU velmi neadekvátním způsobem využívají knihovní fondy, které přitom představují neprávem opomíjený a přitom bohatý zdroj kapitálu. Tento kapitál ale nemůže být produktivní bez čerstvých investic. Program Telematika pro knihovny byl jednou z odpovědí na toto zjištění a systematicky investoval do zdokonalování využití existujících zdrojů knihoven.

Knihovny nemohou být ekonomicky rentabilní; v tomto ohledu jsou podobné základním školám. Byly dělány různé pokusy, ale i ten nejambicióznější – realizovaný Kongresovou knihovnou v USA – posléze změnil své zaměření. V některých oblastech knihovních služeb je sice možné postavit tyto služby na komerční bázi, ale jedná se o okrajový jev, a neplatí pro všechny knihovny.

Pokud se ale zvolí správný přístup, mohou knihovny dosáhnout vysoké efektivity vložených prostředků. Podle statistik je v některých zemích méně než 1% veřejných výdajů vynaloženo na veřejné knihovny a přitom jejich služby využívají až 2/3 obyvatelstva.

Jeden faktor, který jasně přispívá k ekonomickému růstu a souvisí s knihovnamy jsou licenční poplatky za používání elektronických dokumentů, o nichž jsme se již zmiňovali dříve; dalším je digitalizace katalogů a původních materiálů. Kolem knihoven vyrostlo zvláštní odvětví, které např. zahrnuje producenty integrovaných knihovnických systémů a katalogů na CD-ROMech, a sítí. Evropský trh je pro ně stále otevřený, ale musí čelit silné konkurenci z Ameriky. Dlouhodobé uchovávání materiálu, ale např. i řešení problémů s kyselým papírem jsou také obchodními příležitostmi pro firmy v příslušném oboru.

Knihovny jsou nejdůležitějšími zákazníky pro některé vydavatele a jsou těžko postradatelné pro mnoho dalších. Knihovny také navíc uspokojováním zájmů výrobců slouží trhu s produkty. Zvláště v malých jazykových oblastech aktivně působící subjekty na knižním trhu připouštějí, že knihovny sehrávají

důležitou roli podporou četby a tím i udržují literární produkci jako celek. Prodej knihovnám je jedním z pozitivních faktorů, které zabezpečují rentabilitu kvalitních děl, jejichž komerční potenciál je nejistý. Obdobná situace by se mohla vytvořit v souvislosti s videem a médii. To by bylo přínosem pro oblast, kde nejsou kina.

Pro provozovatele telekomunikací se mohou knihovny stát průkopníky v zavádění Internetu, jestliže, v těch nejlepších případech jako první ve své lokalitě, požadují položení pevného kabelu pro internetové spojení. Pokud budou knihovny připraveny jít s dobou, mohou otevřít také trh pro multi-mediální produkty.

Knihovny mohou mít velký vliv na společnost, v níž působí a na každodenní život uživatelů včetně ekonomických aspektů. Četba, hudba a ostatní činnosti volného času, které jsou knihovnami podporované, udržují a obnovují u lidí schopnost být stále aktivní. Je to zvláště patrné v ekonomicky upadajících oblastech. Výzkum ukázal, že v takovýchto případech knihovnické služby mohou být pro místní obyvatelstvo jedním z hlavních záchraných lan. Knihovny mohou také aktivně pomáhat při hledání nových strategií na přežití komunity. Stejnou měrou mohou pomáhat nezaměstnaným v jejich vlastním úsilí naučit se nové věci a vyhledávat nové příležitosti, což je další bod, v němž se setkávají celoživotní vzdělávání a knihovny.

XII. Poplatky

Poplatky ve veřejných knihovnách se liší země od země. Někdy jsou to poplatky za čtenářský průkaz, někdy se musí platit za půjčení určitých typů materiálů (video, hudebniny). Ve všech zemích se vybírají pokuty, platí se poplatky za rezervaci apod.

Poplatky, jak se ukazuje, postihují hlavně služby. S tím související diskuse se primárně zaměřila na poplatky za výpůjčky. Odpůrci těchto poplatků poukazují na to, že největší efekt, který tyto platby přinášejí, je omezení výpůjček, takže jsou potom knihovny a jejich fondy méně využívány. V porovnání s tím, výnos z poplatků za výpůjčky přináší knihovnám relativně malý zisk a neřeší jejich finanční problémy.

V mnoha zemích se v současné době diskutuje o tom, zda mají být zavedeny poplatky za použití katalogů knihoven – zvl. národních bibliografií – nebo zda by lidem mohlo být dovoleno užívat je zdarma. Kritici považují za nepřiměřené vybírat poplatky za použití těchto zdrojů informací, neboť jejich vznik byl umožněn díky financování z daňových příjmů a tvoří část národního kulturního dědictví, které patří všem.

Knihovny mají své vlastní názory na přístup k ostatním materiálům, jejichž vytvoření bylo financováno z daňových příjmů a na poplatky za ně. Zmíňme v této souvislosti např. informace ve formě map a statistik. Takovýto materiál je často velmi cenný pro uživatele knihoven a měl by být všeobecně dostupný, už jen z hlediska demokracie. Jestliže by se tyto informace umístily na Internet, podstatně by se k nim zlepšil přístup, protože náklady na distribuci by byly potom nízké.

Diskuse týkající se přístupu k materiálům, jejichž tvorba byla financována z daňových příjmů by měla směřovat k závěru, jímž by měl být široký konsensus o tom, co by se mělo poskytovat zdarma a za co vybírat přiměřené poplatky.